

<http://dx.doi.org/10.16926/rpu.2017.19.08>

Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA

Eligiusz MAŁOLEPSZY

Daniel BAKOTA

Rozwój turystyki w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki

Słowa kluczowe: turystyka, Wołyń, lata 1921–1939, mniejszości narodowe, II Rzeczypospolita.

Keywords: Tourism, Volyn, years 1921–1939, national minorities, the Second Polish Republic.

Wprowadzenie

Celem pracy jest przedstawienie rozwoju turystyki w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Województwo wołyńskie zostało utworzone 19 lutego 1921 r. Według stanu na dzień 1 kwietnia 1939 r. posiadało obszar 35 754 km² i liczyło 2 085 600 ludności (stan na 9 grudnia 1931 r.)¹. Ludność narodowości polskiej stanowiła 16,6% (346 600), narodowości ukraińskiej – 68,4% (1 426 900), narodowości żydowskiej – 9,9% (205 500), narodowości niemieckiej – 2,3% (46 900), narodowości czeskiej – 1,5% (31 000), narodowości rosyjskiej – 1,1% (23 400), inne narodowości – 0,2%². Ludność miejska województwa stanowiła jedynie 13,3% społeczeństwa. W skład województwa wchodziły następujące powiaty: dubieński, horohowski, kostopolski, kowelski, krzemieniecki, lubomelski, łucki, rówieński, sarneński, włodzimierski i zdołbunowski³. Powiat sarneński przyłączono do województwa wołyńskiego (z województwa poleskiego) w grudniu 1930 r. Największy odsetek ludności polskiej był w powiatach: włodzimier-

¹ *Polska 1918–1988*, red. L. Gradowski, Warszawa 1989, s. 16.

² [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_\(II_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp: 26.07.2017].

³ *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 13.

skim (26,8%), kostopolskim (21,9%) i łuckim (19,4%), zaś najmniejszy w powiecie krzemienieckim (10,6%)⁴. Nie ma publikacji przedstawiających problematykę turystyki na Wołyniu w latach 1921–1939.

Metody i problemy badawcze

W przygotowaniu pracy zostały wykorzystane następujące metody badawcze: metoda analizy źródeł historycznych, syntezy oraz metoda porównawcza. Wyszukiwano dwa problemy badawcze:

1. Jak kształtował się rozwój turystyki województwie wołyńskim w latach 1921–1939?
2. Jakie uwarunkowania miały wpływ na rozwój turystyki na Wołyniu w latach 1921–1939?

Wyniki i dyskusja

Czynnikiem niezbędnym w działalności turystycznej były prace nad renowacją i wznoszeniem infrastruktury sportowej. Na lata 1939–1940 Skarb Państwa miał przeznaczyć sumę 9000 zł na ochronę i renowację zabytków w województwie wołyńskim⁵. Ponadto, dodatkowe środki na konserwację zabytków miały zostać przeznaczone przez samorządy terytorialne. Zarząd Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK) w Łucku powołał na posiedzeniu, 20 grudnia 1938 r. Komisję Odbudowy Zamku Lubarta w Łucku. Stan i potrzeby w zakresie konserwacji i odbudowy zamku omówił Zbigniew Rewski – konserwator w Urzędzie Wojewódzkim Wołyńskim⁶. Program prac komisji na rok 1939 przewidywał sporządzenie projektu odbudowy. Sprawą konserwacji zamku zainteresowany był wojewoda wołyński Aleksander Hauke-Nowak⁷.

Oddział PTK w Łucku organizował kursy przewodników po Łucku. W dniach od 18 do 30 maja 1939 r. zorganizował po raz trzeci kurs przewodników, w którym wzięło udział 19 osób (6 osób starszych oraz 13 osób młodzieży szkolnej Gimnazjum Państwowego im. T. Kościuszki w Łucku)⁸. Na program kursu (łącznie 14 godzin zajęć) składały się zajęcia teoretyczne (wykłady) i zajęcia praktyczne (wycieczki po Łucku). Kierownikiem kursu był T. Gumiński. Elementem końcowym kursu był egzamin na przewodników. Do egzaminu przystąpiło 7 osób,

⁴ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_\(II_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp: 26.07.2017].

⁵ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 12, s. 172.

⁶ Tamże.

⁷ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 1, s. 16. Aleksander Hauke-Nowak był wojewodą wołyńskim w okresie od 13 kwietnia 1938 r. do 17 września 1939 r.

⁸ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 6–7, s. 104.

spośród których 5 otrzymało dyplomy ukończenia kursu: Eugeniusz Ałtyński, Władysław Przemyski, Ludmiła Sawirzanka, Leszek Siemianowski i Józef Tarnowski⁹.

W 1927 r. zostało założone Wołyńskie Towarzystwo Krajoznawcze i Opieki nad Zabytkami¹⁰. Zebranie organizacyjne towarzystwa odbyło się 13 stycznia 1927 r. Jednym z założycieli towarzystwa był Waclaw Gordziałkowski. W 1933 r. Wołyńskie Towarzystwo Krajoznawcze i Opieki nad Zabytkami zjednoczyło się z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym¹¹.

Kontynuatorem działalności turystycznej PTK na Wołyniu było Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK), oddział w Łucku. Według Jerzego Gaja: „W latach 1932–1939 pojawiła się szansa na połączenie PTK z Polskim Touring Klubem. W 1934 r. zgłoszono do Komisariatu Rządu m.st. Warszawy statut Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, bo tak miało się nazywać nowe towarzystwo (powyższy statut został zatwierdzony). Również J. Rychtarski nie zna powodów, dla których nowo powstałe Towarzystwo ostatecznie nie podjęło działalności. Nie przyniosły również spodziewanych efektów późniejsze rozmowy z PTT w sprawie ewentualnej fuzji”¹². Zapewne dlatego w materiałach archiwalnych lat 1934–1937 na Wołyniu nazwę PTK zastąpiono PTTK.

Siedziba PTTK znajdowała się w Łucku, przy ulicy Bolesława Chrobrego nr 15. W 1935 r. zarząd oddziału w Łucku tworzyli: Waclaw Gordziałkowski (prezes, inżynier), Jan Leszczyński (wiceprezes), Józef Romanowski (sekretarz), Feliks Wadowski (skarbnik), członkowie zarządu: Józef Dutkiewicz, Mikołaj Godlewski, Aleksander Jaworczak, Franciszek Jakszewicz, Stefan Macko, Józef Nieć, Józef Sleszyński, Jan Suszyński¹³. W skład Komisji Rewizyjnej wchodził: Antoni Babicki, Stanisław Baczyński, Henryk Domanus, Stanisław Jackiewicz.

Oddział PTTK w Łucku, według stanu na 31 lipca 1934 r., liczył 100 członków, natomiast pod koniec 1935 r. (31 grudnia) – 93. Członkowie towarzystwa reprezentowali różne zawody, byli to m.in. aptekarze (1), przemysłowcy (11), urzędnicy (44 osoby), nauczyciele (3), inżynierowie (1), lekarze (6), ziemianie (2), inne zawody i członkowie rodzin (13). Do towarzystwa należało 5 księży¹⁴. W ramach PTTK oddział w Łucku działalność prowadziły sekcje: kajakowa (przewodniczącym sekcji był F. Jakszewicz), narciarska (M. Korwin-Piotrowski), ochrony „swojszczyzny” (A. Jaworczak), ochrony przyrody (S. Macko), propagandowa (J. Dutkiewicz), skansenowa (J. Dutkiewicz) i turystyczna (F. Twardowski). To-

⁹ Tamże.

¹⁰ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 2, s. 15–16.

¹¹ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 2, s. 31.

¹² J. Gaj, *Zarys historii turystyki w Polsce*, Warszawa 2003, s. 81. Zob. także, tenże, *Zarys historii turystyki w Polsce w XIX i XX w.*, Poznań 2001, s. 43.

¹³ Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м.Луцьк Волинського воєводства, опис 4, справа 662, с. 2.

¹⁴ Tamże.

warzystwo w okresie sprawozdawczym – w 1935 r. – zorganizowało 8 odczytów, dotyczących m.in. następującej problematyki: Halszka z Ostroga; Roślinność Wołynia, jej historyczny rozwój i postulaty ochrony; Historia poszczególnych miast i miejscowości Wołynia, zagadnień turystyki i krajoznawstwa i znaczenia ich rozwoju. Z inicjatywy oddziału PTTK w Łucku zorganizowano 10 wycieczek, w których uczestniczyło 826 osób. Towarzystwo przyjęło 1 wycieczkę z Warszawy (29 osób), która zwiedziła Janową Dolinę oraz pola azaliowe pod Rokitnem.

Towarzystwo w 1935 r. współuczestniczyło (m.in. przy współpracy z Wojewódzką Komisją Turystyczną) w zorganizowaniu na szlakach wodnych 29 schronisk żeglarskich – dla których wykonano mapki z zaznaczeniem atrakcji turystycznych w najbliższych okolicach oraz wybudowało skocznię narciarską¹⁵. Koszt tej ostatniej inwestycji wynosił 6674 zł 76 gr.

Przedsięwzięcie tworzenia schronisk miało na celu zorganizowanie dla społeczeństwa wypoczynku w okresie letnim, głównie dla młodzieży szkolnej. Przychylne stanowisko w zakresie tworzenia schronisk zajęło Kuratorium Łuckiego Okręgu Szkolnego. Frekwencja turystów w schroniskach żeglarskich latem 1935 r. kształtowała się w sposób następujący: na rzece Turji w powiecie Kowel w miejscowościach: Kowel (4 osoby), Niesuchoiże (Niesuchojeże) – 4 osoby, Mielce (4); na rzece Ikawie w powiecie Krzemieniec: Krzemieniec (brak danych); na rzece Ikawie w powiecie Dubno: w Werbie (brak danych), w Dubnie (70), w Młynowie i Targowicy (brak danych); na rzece Styr w powiecie Horochów: Beresteczko (15); na rzece Styr w powiecie Dubno: Boremel (15); na rzece Styr w powiecie Łuck: Łuck (w I punkcie) – 30, Łuck (w II punkcie) – 38, Rożyszczce (brak danych); Sokół (22), Kołki (30), Czartorysk (37); na rzece Horyń w powiecie Równe: Aleksandria (40), Orzów (30), na rzece Horyń w powiecie Kostopol: Derażno (brak danych), Janowa Dolina (140), Stepań (brak danych); na rzece Horyń w powiecie Sarny: Wielkie Cepcewicze i Dąbrowica (brak danych); na rzece Słucz w powiecie Sarny: Bielczaki, Mokwin, Dorotycze i Bereżki (brak danych). Ponadto opracowano projekt budowy schroniska na jednym z jezior w powiecie lubomelskim.

W akcji wznoszenia i budowy schronisk żeglarskich pomocy udzielały Gminne Komitety Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego (GKWFIPW), np. GKWFIPW w Aleksandrii (udostępnił 10 łóżek dla schroniska). Schroniska w Beresteczku, Bielczakach, Boremelu, Dąbrowicy, Derażnie, Młynowie, Starej Rafałówce, Wielkich Cepcewiczach i w miejscowości Niesuchoiże zostały zorganizowane w miejscowych szkołach powszechnych; schronisko w Dorotyczach – w Szkole Rolniczej; schronisko w Mielcu – w klasztorze prawosławnym; schroniska w Czartorysku, Werbie, Targowicy i w miejscowości Tynne – w domach prywatnych; schroniska w Łucku – w przystani Łuckiego Towarzystwa Wioślarskiego (ŁTW) i w przystani Wojskowego Klubu Sportowego

¹⁵ Tamże, s. 3.

(WKS); schronisko w Janowej Dolinie – w Zakładach Państwowych, schronisko w Mokwinie w Papierni; schronisko w Berezkach – w majątku Fundacji Inwalidów Wojennych¹⁶. Przy każdym schronisku został umieszczony znak orientacyjny, natomiast w schronisku mapa szlaku wodnego z naniesionymi atrakcjami turystycznymi.

Oddział PTTK w Łucku organizował kursy i szkolenia, m.in. w 1935 r. zrealizowało kurs przewodników turystycznych (ukończyło 8 osób); kurs suchej zaprawy narciarskiej, 3 kursy jazdy na nartach dla początkujących¹⁷. 20 stycznia 1935 r. zorganizowano w Łucku propagandową imprezę narciarską – skjoring. Wzięło w niej udział 200 narciarzy oraz 6 koni, 7 motocykli i 6 samochodów. Wydarzenie to zgromadziło dużą publiczność. Zimą przeprowadzone zostały zawody w biegach narciarskich w Krzemieńcu i Łucku.

Towarzystwo brało udział w 3 wystawach, w których były eksponowane wydawnictwa propagandowe, widokówki i zdjęcia z atrakcjami i krajobrazem Wołynia¹⁸. Wystawy te były przeprowadzone w ramach Wystawy Wołyńskiej w Warszawie, zorganizowanej przez byłych wychowanków Liceum w Krzemieńcu; wystawy objazdowej po województwie poznańskim i pomorskim. Trzecią wystawę zorganizowano we wrześniu 1935 r. w ramach stoiska turystyczno-krajoznawczego na VI Targach Wołyńskich w Równem. Podczas VI Targów Wołyńskich odbył się konkurs fotograficzny, podczas którego nagrodzono 25 prac. Dwie nagrody pieniężne – 60 zł i 40 zł – ufundował Okręg Wołyński PTTK. Towarzystwo oddziaływało na młodzież. W Łucku zostało powołane Kółko Krajoznawcze młodzieży szkolnej (szkół średnich), którego opiekunem został A. Jaworczak.

Oddział PTTK w Łucku prowadził działalność propagandową i promocyjną, m.in. opracowano komunikaty z działalności Towarzystwa, które wysyłano do członków oraz do miejscowej prasy. Jan Suszyński opublikował 6 artykułów o Wołyniu¹⁹. W sekretariacie Okręgu Wołyńskiego PTTK w Łucku zorganizowano punkt informacji turystycznej. Z inicjatywy Okręgu Wołyńskiego PTTK, przy Wydziałach Powiatowych, Zarządach Miejskich i Gminnych prowadzone były biura informacyjne przez wyznaczonych urzędników.

Na zlecenie Oddziału PTK w Łucku wykonano 6 tablic turystycznych, które miały zostać umiejscowione w różnych dzielnicach Łucka, m. in. 2 w dzielnicy staromiejskiej (z planem ulic i zaznaczonymi najważniejszymi zabytkami), 4 pozostałe tablice zawierały „schematy szlaków podmiejskich wycieczek turystycznych, z podaniem odległości do poszczególnych celów”²⁰. W 1938 r. zaplanowano ustawienie tablic w dzielnicy staromiejskiej.

¹⁶ Tamże, s. 16, 22, 38, 60.

¹⁷ Tamże, s. 5.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 6.

²⁰ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 10, s. 140.

W zamierzeniach, planach i programie prac Okręgu Wołyńskiego PTTK na 1936 r. było uaktywnienie oddziałów w Kowlu, Sarnach i Włodzimierzu Wołyńskim, założenie oddziału w Lubomlu oraz powołanie delegatur w Beresteczku, Berestowcu, Czartorysku, Horochowie, Hubkowie, Klesowie, Klewaniu, Korcu, Młynowie, Ołyce, Ostkach, Poczajowie, Porycku, Rafałówce, Wiśnowcu i Zdołbunowie²¹. Czynnikiem sprzyjającym w powołaniu delegatur było powołanie przy zarządach gminnych punktów informacji turystycznej oraz zorganizowanie schronisk żeglarskich. Kolejnym zamierzeniem była dalsza akcja znakowania szlaków turystycznych i wytyczania szlaków wodnych na obszarze powiatów: Dubno, Kostopol, Krzemieniec, Łuck i Zdołbunów. Na ten cel Ministerstwo Komunikacji przeznaczyło 1500 zł subwencji. Kolejną inwestycją była budowa schroniska dla 30 osób nad jeziorem Switiaz (powiat Luboml). Budowa schroniska, którą planowano ukończyć do połowy czerwca 1936 r., miała kosztować ok. 12 000 zł²². W zakresie ruchu wycieczkowego planowano urządzić od 10 do 15 wycieczek krajoznawczych, a także uruchomienie 3 pociągów turystycznych z centrum Polski na Wołyń, m.in. na Janową Dolinę, Polską Górę i Krzemieniec. Na program akcji propagandowo-promocyjnej składało się przeprowadzenie od 4 do 6 odczytów propagandowych oraz wydanie serii pocztówek ukazujących atrakcje turystyczno-krajoznawcze Wołynia. W celach szkoleniowo-rekreacyjnych planowano urządzić kurs przodowników turystycznych, kurs narciarski, zawody narciarskie, narciarską defiladę propagandową oraz wycieczki narciarskie. Sukces organizacyjnych tych imprez był uzależniony od warunków atmosferycznych. Ambitnym zamierzeniem stało się wybudowanie i urządzenie skansenu (Muzeum Ginącego Budownictwa), na który miały się składać kapliczki i cerkwie zabytkowe, pomniki, obiekty ginącego budownictwa ludowego²³. Kolejną atrakcją turystyczną Wołynia był urządzany na przełomie 1938 i 1939 r. w podmiejskiej Julanie (Łuck) rezerwat przyrodniczy roślinności stepowej²⁴. Przedsięwzięciem zajmowała się Dyrekcja Lasów Państwowych w Łucku. Jednym z inicjatorów powstania rezerwatu był Stefan Macko.

Na konferencji rejonowej nauczycielstwa szkół powszechnych w Warkowiczach (powiat Dubno) został zaakceptowany projekt E. Walawskiego, aby rozpocząć tworzenie przy każdej ze szkół „Funduszu Wycieczkowego”²⁵. Środki pozyskane w ramach „Funduszu Wycieczkowego” miały służyć młodzieży szkolnej do realizacji wycieczek w okresie letnim.

²¹ Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м.Луцьк Волинського воєводства, опис 4, справа 662, с. 6.

²² Tamże, s.7. Brak materiałów źródłowych nie pozwala na weryfikację zakończenia budowy schroniska. Warto jednak zwrócić uwagę, iż Okręg Wołyński PTK powrócił do pomysłu budowy na przełomie 1938 i 1939 r.

²³ Tamże.

²⁴ „Ziemia Wołyńska”, 1939 nr 1, s.16.

²⁵ „Wołyń” 1934 nr 4, s.8.

23 stycznia 1938 r. odbył się w Łucku, w siedzibie Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Zjazd Delegatów Oddziałów Okręgu Wołyńskiego PTK²⁶. Obecni byli przedstawiciele oddziałów łuckiego i rówieńskiego oraz członkowie tymczasowego zarządu Okręgu Wołyńskiego PTK. Na zjazd nie przybyli delegaci z oddziałów PTK: Dubno, Kostopol, Ostróg i Włodzimierz Wołyński. Okręg Wołyński PTK liczył 633 członków. W skład Prezydium Zjazdu wchodził: inż. Wacław Gordziałkowski, Jan Suszyński, Tadeusz Górnicki (Równe), Wacław Romanowski. Uczestnicy zjazdu uczcili 75-rocznicę powstania styczniowego. Sprawozdanie z działalności Zarządu Okręgu Wołyńskiego za 1937 r. złożył wiceprezes okręgu Tadeusz Gumiński. W okresie sprawozdawczym utworzono 2 nowe oddziały PTK w Dubnie i Włodzimierzu Wołyńskim, nastąpiła aktywizacja oddziału w Ostrogu. Zarząd Okręgu Wołyńskiego wykazywał inicjatywę w powoływaniu nowych oddziałów w Kowlu i Sarnach²⁷. Członkowie zarządu uczestniczyli w Zjeździe Walnym PTK w Bydgoszczy oraz w dwóch posiedzeniach władz centralnych w Warszawie. Przedstawiciel oddziału PTK w Równem – T. Górnicki – wskazał na turystyczno-promocyjną działalność oddziału, zaznaczając, że „cały ciężar pracy organizacyjnej spoczywa na barkach kilku zaledwie osób”²⁸. Działalność oddziału w Łucku ukazał Józef Romanowski. W okresie 1937 r. liczba członków oddziału wzrosła do 204 osób (powiększyła się o 62 osoby). Oddział uczestniczył w Targach Wołyńskich w Równem, promując działalność turystyczno-krajoznawczą Ziemi Wołyńskiej. Oddziały Okręgu Wołyńskiego PTK brały udział w Targach Wołyńskich w roku następnym (1938).

W trakcie zjazdu odbyły się wybory zarządu Okręgu Wołyńskiego, w skład którego weszli: W. Gordziałkowski (prezes), T. Gumiński (wiceprezes), J. Romanowski (sekretarz), Witold Maciejewski (skarbnik), T. Górnicki (Równe), Julian Nieć, Witalis Wolański (Kostopol) – członkowie zarządu²⁹. Do Komisji Rewizyjnej zostali powołani: Apolinary Jackiewicz (notariusz w Łucku), Ludwik Rzeszowski (wiceprezydent miasta Równe), Aleksander Quas de Penna (Równe); na zastępców członków Komisji Rewizyjnej: Feliks Wadowski (dyrektor Centralnej kasy Spółek Rolniczych w Łucku) i dr Stefan Macko (nauczyciel Gimnazjum Państwowego im. Tadeusza Kościuszki w Łucku). Budżet Okręgu Wołyńskiego PTK wynosił 7500 zł. Środki te miały być głównie przeznaczone na promocję i infrastrukturę turystyczną Wołynia. W. Gordziałkowski przestał być prezesem Okręgu Wołyńskiego PTK w pierwszych dniach lutego 1939 r., ze względu na przeniesienie służbowe, związane z pracą zawodową do Krakowa³⁰.

W 1937 r. Okręg Wołyński PTK nabył tereny o obszarze ok. 30 ha nad jeziorem Świtiaż w powiecie lubomelskim. 3 stycznia 1939 r. Witold Maciejew-

²⁶ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 2, s. 15–16.

²⁷ Tamże, s. 15.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże.

³⁰ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 2, s. 31.

ski – skarbnik okręgu – nabył za cenę 1500 zł prawo włościan wsi Szack do obszaru 28,57 ha, spornego z właścicielami jeziora. Pomoc w zagospodarowaniu turystycznym obszarów wokół jeziora wykazywał wójt gminy Szack – Edward Szmidt³¹. Okręg Wołyński PTK stał się właścicielem innych gruntów wokół jeziora Świtiaż. Jak czytamy na łamach czasopisma „Ziemia Wołyńska”: „według projektu scaleniowego wsi Pulmo teren wydzielony PTK ma około 10 ha obszaru, pokrytego rzadkim zagajnikiem; podłoże piaszczyste. Jest to część tzw. Tatarskiej Góry, położonej na zachodnim brzegu jeziora”³². Na posiedzeniu zarządu Okręgu Wołyńskiego PTK 8 listopada 1938 r., podjęto m.in. decyzję o zakupie dalszych terenów Świtiazia i opracowania budowy schroniska³³. Budowa stałego schroniska na jeziorze Świtiaż, finansowana w całości przez Okręg Wołyński PTK, miała być realizowana w 1939 r.³⁴ Projekt schroniska opracowywał Stanisław Słowikowski, pracujący w Urzędzie Wojewódzkim w Łucku. Oddział PTK w Łucku uruchomił w okresie letnim w latach 1938–1939 „stację turystyczną”, składającą się z 2 domków kempingowych³⁵. Całodzienne utrzymanie w ośrodku wynosiło 2 zł 20 gr. Opłata za pierwszy nocleg wynosiła 1 zł (80 gr dla członków PTK), natomiast koszt kolejnych noclegów wynosił 50 gr (30 gr dla członków PTK) oraz 20 gr dla młodzieży szkolnej. Do ośrodka można było dojechać koleją – do Lubomla i Włodawy – następnie do Szacka autobusem. Z Szacka do „stacji turystycznej” wiodła droga gminna o długości 1,5 km. Ministerstwo Komunikacji przyznało subwencję w wysokości 2500 zł na uruchomienie „stacji turystycznej” oraz urządzenie stałego schroniska.

Oddział PTK w Łucku wspólnie z Biurem Podróży „Orbis” organizował wycieczki autobusowe, głównie po Wołyniu, oraz wycieczki statkiem po Styrze³⁶. W maju 1938 r. zaplanowano wycieczkę na pole azaliowe nad rzeką Słucz, natomiast w czerwcu 1938 r. przedstawiono szerszą ofertę wycieczek, m.in. wycieczki autobusem: Dubno – Krzemieniec; Dubno – Krzemieniec – Wiśniowiec – Zbaraż; Dubno – Młynów; Klewań – Równe; Wycieczki statkiem: Żydyczyn – Kulczyn. Ruch wycieczkowy kontynuowany był w roku następnym, m.in. w dniach 24–25 maja 1939 r. oddział w Łucku zorganizował wycieczkę do Krzemieńca, Poczajowa i Sokolej Góry³⁷. Wzięło w niej udział 21 osób, jej koszt wynosił 7 zł.

Pod koniec 1938 r. Okręg Wołyński PTK liczył 6 oddziałów: Dubno, Kostopol, Łuck, Ostróg, Równe i Włodzimierz Wołyński³⁸. W listopadzie i grudniu 1938 r.

³¹ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 1, s. 16.

³² „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 10, s. 140.

³³ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 12, s. 172.

³⁴ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 2, s. 32.

³⁵ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 6–7, s. 105.

³⁶ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 5, s. 80–81.

³⁷ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 6–7, s. 104.

³⁸ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 10, s. 140.

wiceprezes okręgu T. Gumiński przeprowadził wizytację oddziałów. Kolejnym oddziałem PTK był ten reaktywowany w Krzemieńcu³⁹. Oddział PTK w Ostrogu przejął 9 grudnia 1938 r. Muzeum Ostrogskich. 8 lutego 1939 r. odbyło się walne zebranie oddziału PTK w Dubnie. Nowym prezesem został Jan Danik (kierownik Ubezpieczalni Społecznej)⁴⁰. Działacze PTK na Wołyniu czynili starania w celu powołania oddziału w Kowlu⁴¹. Inicjatywę tworzenia oddziału podjął Bolesław Glodt – członek redakcji „Ziemi Wołyńskiej” – oraz członkowie oddziału PTK w Łucku, którzy wywodzili się z Kowla i z powiatu kowelskiego.

Fot. 1. Dom turystyczny w Krzemieńcu u podnóża Góry Krzyżowej (1934)

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), sygn. 1-S-3796.

3 lutego 1939 r. odbyło się zebranie sprawozdawcze oddziału PTK w Łucku. Sprawozdanie z działalności za rok 1938 oraz plan pracy na 1939 r. referował prezes T. Gumiński⁴². Budżet oddziału na koniec 1938 r. zamykał się kwotą 4397 zł 71 gr. Walne zebranie zatwierdziło preliminarz budżetowy Komisji Odbudowy Zamku (KOZ) w Łucku na sumę 12 450 zł. Przewodniczącym KOZ został T. Gumiński, sekretarzem – Kazimierz Markowski, skarbnikiem – L. Sosicki, nadzór

³⁹ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 12, s. 172.

⁴⁰ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 2, s. 32.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże.

techniczny – W. Stachów, członkowie – S. Sołtysik i Malinowicz. Władze KOZ zostały zatwierdzone na posiedzeniu Komisji, 30 stycznia 1939 r.

Automobilklub Polski (AP) realizował działalność turystyczną. W skład AP wchodził Wołyński Klub Automobilowy (WKA). Członkowie WKA, wraz z zaproszonymi gośćmi z AP oraz Małopolskiego Klubu Automobilowego we Lwowie zorganizowali dwudniową wycieczkę po Wołyniu, na trasie o długości 150 km⁴³. Uczestnicy wycieczki zwiedzili m.in. Janową Dolinę, Kostopol, Ludwipol, Hubków. W kwietniu 1939 r. działacze WKA zorganizowali wycieczkę automobilową do Poddębic i Ołyki.

Fot. 2. Obóz Związku Harcerstwa Polskiego w Janowej Dolinie. Harcerki z Częstochowy przed namiotem (1938)

Źródło: NAC, sygn. 1-P-584-1.

Działalność turystyczno-krajoznawcza realizowana była przez młodzież szkolną. Koło Krajoznawcze im. Oskara Kolberga przy Gimnazjum i Liceum Państwowym w Łucku zorganizowało w budynku szkolnym w dniach 15–20 grudnia 1938 r. wystawę, która obejmowała działy etnografii, geografii, wydawnictw krajoznawczych, kultury duchowej oraz materialnej społeczności Wołynia⁴⁴. Wystawa wzbudziła zainteresowanie młodzieży szkolnej, miejscowego nauczycielstwa oraz rodziców (łącznie ok. 500 osób). Należy podkreślić, że na łamach czasopisma „Ziemia Wołyńska”, był redagowany „Młody Krajoznawca” – dział kół krajoznawczych młodzieży szkolnej⁴⁵. Po raz pierwszy na Wołyniu, w dniach

⁴³ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 6–7, s. 102.

⁴⁴ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 1, s. 16.

⁴⁵ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 2, s. 25. „Ziemia Wołyńska” była organem Okręgu Wołyńskiego PTK. Miesięcznik poświęcony sprawom krajoznawczym i kulturalnym.

2–14 lipca 1939 r., miał odbyć się nad jeziorem Świtiaż, obóz krajoznawczy młodzieży gimnazjalnej męskiej, szkół wchodzących w skład Wołyńskiego Okręgu Szkolnego⁴⁶. Obóz organizował Okręg Wołyński PTK, w celu „przygotowania kadry przyszłych kierowników kół krajoznawczych na terenie szkół średnich”⁴⁷. Program obozu obejmował m.in. organizację pracy w kole krajoznawczym, poszerzenie wiadomości o Wołyniu oraz o krajoznawstwie.

Według źródeł archiwalnych powiat rówieński odwiedziło w 1936 r. w sezonie letnim 136 turystów i 2737 letników (wszyscy przebywali w letnisku w kolonii Nowostaw), natomiast w sezonie zimowym 10; w 1937 r. w sezonie letnim powiat rówieński odwiedziło 291 turystów i 4337 letników (z tej liczby 4006 przebywało w letnisku w kolonii Nowostaw)⁴⁸. Turyści odwiedzali najczęściej miejscowości: Aleksandria, Chodosy, Rzeszuch (gmina Aleksandria), Korzec i Klewań.

Udział osób w ruchu turystycznym zwiększył się nie tylko w powiecie rówieńskim. Wzrósł udział osób w turystyce wodnej, m.in. w nadbrzeżnych schroniskach Bugu, Horynia, Ikwy, Słuczy, Styru i Turii udzielono w 1936 r. 807 noclegów, a w kolejnym roku (1937) – 1003⁴⁹. Największą frekwencją – w 1937 r. – cieszyły się schroniska w Janowej Dolinie – 457 (w 1936 r. – 157) i Dubnie – 222 (w 1936 r. – 143). Na Wołyniu istniały 2 uzdrowiska (z kąpielami błotnymi), w Żurawiczach (powiat łucki) i w Hucie Stepańskiej (powiat kostopolski). Nastąpił wzrost udziału społeczeństwa w turystyce leczniczej. W 1937 r. w Żurawiczach na pobytach leczniczych przebywało 200 osób (w 1936 r. – 150), w Hucie Stepańskiej – 543 (w 1936 r. – 455). Ośrodkiem turystyki zimowej był Krzemieniec. W sezonie zimowym 1935/1936 odwiedziło Krzemieniec 175 osób, natomiast w kolejnym sezonie 1936/1937 – 373⁵⁰.

Stowarzyszenia turystyczne propagowały i popularyzowały wydawnictwa turystyczne. Oddział Łucki PTK polecał m.in.: pracę Mieczysława Orłowicza *Ilustrowany Przewodnik po Wołyniu*, Łuck 1929; publikację Zbigniewa Rewskiego *Zabytki artystyczne Łucka*⁵¹. Kolejnym elementem działalności propagującej działalność turystyczno-krajoznawczą były odczyty. Na zaproszenie oddziału PTK w Łowiczu prezes oddziału PTK w Łucku wygłosił w Łowiczu, w dniach 9–10 stycznia 1939 r., dwa odczyty dla młodzieży szkolnej⁵². Tematyka odczy-

⁴⁶ „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 6–7, s. 104.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м.Луцьк Волинського воєводства, опис 6, справа 2441, с. 10; „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 2, s. 14; E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, D. Bakota, A. Tsos, *Wychowanie fizyczne i sport w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2017, t. XVI, nr. 3, s. 81, <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.27>.

⁴⁹ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 2, s. 14.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ „Ziemia Wołyńska” 1938, nr 5, s. 81.

⁵² „Ziemia Wołyńska” 1939, nr 1, s. 16.

tów dotyczyła walorów krajoznawczych, zabytków sztuki oraz społeczeństwa na Wołyniu. Młodzież szkolna z Polski centralnej wykazywała zainteresowanie województwami kresowymi II Rzeczypospolitej.

Zakończenie

W latach 1921–1939 nastąpił rozwój turystyki w województwie wołyńskim. Wśród organizacji jedną z najprężniej działających w tej dziedzinie były oddziały Okręgu Wołyńskiego PTK. Wśród oddziałów PTK należy wyróżnić Łuck i Równe. Z inicjatywy PTK organizowano kształcenie kadr dla potrzeb turystyki, konserwację i ochronę zabytków, a także realizowano ruch turystyczny oraz prowadzono działalność wydawniczą. W województwie wołyńskim duże znaczenie przywiązywano do turystyki wodnej, m.in. powstawały schroniska przy ciekach wodnych Wołynia. Elementem istotnym dla rozwoju tej dziedziny aktywności społecznej była turystyka szkolna. Oprócz młodzieży szkolnej dość duży udział w turystyce miała kadra nauczycielska i urzędnicza, przeważnie wywodząca się z ośrodków miejskich. Dane źródłowe z II połowy lat trzydziestych XX, świadczą o zwiększającej się liczbie osób uczestniczących w ruchu turystycznym w województwie wołyńskim.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Державний архів Волинської області
Волинське воєводське управління м.Луцьк Волинського воєводства.

II. Prasa

„Wołyń” 1934

„Ziemia Wołyńska” 1938–1939

III. Źródła internetowe

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_\(II_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp 26.07.2017].

B. Opracowania

- Drozdek-Małolepsza T., Płomiński A., Małolepszy E., *Przewodnik bibliograficzny z dziejów Turystyki i Rekreacji (Świat, Europa i Polska)*, Częstochowa 2013.
- Gradowski L. (red.), *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989.
- Gaj J., *Zarys historii turystyki w Polsce*, Warszawa 2003.
- Gaj J., *Zarys historii turystyki w Polsce w XIX i XX w.*, Poznań 2001.
- Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., Bakota D. (2017) *Wychowanie fizyczne i sport w Łucku i w powiecie łuckim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna”, t. XVI, nr 2, s. 45–61, <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.14>,
- Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., Bakota D., Tsos A., *Wychowanie fizyczne i sport w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna” 2017, t. XVI, nr. 3, <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.27>.
- Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej w latach 1922–1939*, „Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві”: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк, 2016 №4 (36).
- Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939.
- Вацева О., *Нариси з історії західно-українського спортивного руху*, Львів.
- Вільчковський Е., Вольчинський А., Козіброцький С., *Стан фізичного виховання на Волині в 1920–1930 роках*, Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. Ун-т ім. Лесі Українки., Луцьк, 2016 №4 (36).

Summary

Development of tourism in the Volhynian province in the years 1921–1939.

Outline of the issues

The aim of the paper is to present the development of tourism in the Volhynian province in the years 1921–1939. The Volhynian province was established on 19 February 1921. As of April 1, 1939 its area covered 35,754 km² and had a population of 2,085,600 people (as of 9 December 1931). The population of Polish nationality was 16.6%, of Ukrainian nationality – 68.4%, of Jewish nationality – 9.9%, of German nationality – 2.3%, of Czech nationality – 1.5%, of Russian nationality – 1.1%, the remaining nationalities – 0.2%. Townspeople of the province represented only 13.3% of the population.

As part of preparation of this study the following research methods have been used: analysis of historical sources, the method of synthesis and comparison. The following research areas have been put forward:

1. What did the development of tourism in the Volhynian province in the years 1921–1939 look like?
2. What conditions influenced the development of tourism in the Volhynian province in the years 1921–1939?

As far as the research is concerned preliminary research into archive sources was conducted. The literature used has been the one taking into account the issues of contributions to the history of physical education and tourism in the Volhynian province in the years 1921–1939.

The years 1921–1939 marked progress in the field of tourism in Volyn. The infrastructure and human resources for tourism developed. The proper formation of tourism was influenced by developing structures for the management of tourism. Tourism was popularized in tertiary education and practised by youth, social and specialist (tourist) organizations and associations. Among different types of this field, mainly sightseeing and qualified tourism developed. The society of Volyn participated in tourist activity on a larger scale in the 1930s.